

Hand- En Spandiensten

H. G. Esveld

In het interessante verhaal van de heer Hollanders in De Graver van december 2002 wordt gesproken over een periode van onduidelijkheid in de zoektocht naar de herkomst van de hand- en spandiensten in Putten.

Geeft het tijdstip rond 1850, zoals in dit verhaal genoemd, mogelijk de richting aan van deze zoektocht? Want rond het midden van de 19^e eeuw worden de maalschappen opgeheven met alle gevolgen van dien.

Heel veel van de latere gemeentetaken waren voordien een zaak van de maalschappen. De maalschappen, waarvan we er zoals we weten tien hadden in onze gemeente, besloegen een enorme oppervlakte. Niet alleen de beekgronden behoorden ertoe, maar ook het grootste gedeelte van de lager gelegen landerijen die tussen de bedrijven lagen, inclusief wegen en waterlopen.

Onderhoud en schouw zal dan ook een maalschapstaak geweest zijn, evenals toestemming voor huizenbouw. Want het merendeel van de huizen die gebouwd zijn tussen 1630 en 1800, is gebouwd met recht van opstal op maalschapsgrond.

Bij de verdeling van de maalschapsgronden werd in Huinen, Gerven en Hell in opdracht van de maalschappen een nieuw wegenplan ontworpen. Ook de waterlozingen werden gesaneerd, Waarvoor

Eén van de spotkruikjes van pottenbakkerij 'de Liliputter' over de hand- en spandiensten in Putten. (foto: museum De Tien Malen)

zoveel mogelijk de bermsloten langs de wegen werden gebruikt.

Met de opheffing van deze maalschappen stond de gemeente voor een groot probleem. De zwakke financiële positie van de gemeente liet niet toe dat alle onderhoud voor rekening van de gemeente werd uitgevoerd. Wat was er dan eenvoudiger dan een bestending van de bestaande toestand, en dat was de ingelanden het onderhoud te laten doen. Maar dat moest dan wel wettelijk geregeld worden. Hiervoor zullen deze hand- en spandiensten ontworpen. Het eerste wat de gemeente gedaan zal hebben, is het instellen schouwplicht op de malewegen. Deze schouw had meestal in mei Plaats, maar betekende niet veel meer dan met de schop de karsporen dichten.

Maar om de zoveel tijd had iedere weg groot onderhoud nodig afhankelijk van de intensiteit van gebruik. Want in een zandweg ontstaan altijd gaten met water. Wanneer met kar en wagen door deze plassen werd gereden, bleef aan de spaken en velgen modder hangen, dat er elders weer afviel. Langzamerhand werden daardoor deze gaten zo diep, dat de weg in het natte jaargetijde onbegaanbaar werd. Om deze schade te herstellen werden de gaten met zand van elders opgevuld. Voor dit soort klussen dienden deze hand- en spandiensten. Ze werden later ook toegepast om de wegen geschikt te maken voor verharding.

Toen omstreeks 1930 de Beulekampersteeg tussen de Rozendaal en Hunenstein werd verhard met sintels, werd ook hier de baan klaargemaakt door middel van deze hand- en spandiensten. Doordat deze hand- en spandiensten hun oorsprong hebben in de maalschappen, zijn het van huis uit heel democratische instellingen. De rechthebbenden in deze maalschappen kwamen regelmatig bijeen op de malenpol of het malenvet op een van de boerderijen. De besluiten werden genomen bij meerderheid van stemmen.

Opvallend is dat in gebieden waar deze maalschappen (oostelijk

marken genoemd) hebben bestaan, de gemeenschapszin er sterk door bevorderd is. Burenhulp bij ziekte en begrafenissen vond men vooral in deze streken en is er het langst blijven bestaan, vooral over de IJssel.

Enkele tientallen jaren na opheffing van deze maalschappen sloeg ook de coöperatieve gedachten als “draagt elkanders lasten” en “samen sterk” juist hier het beste aan. Bijna ieder dorp had een bank-, aankoop- en zuivelcoöperatie. Geen wonder, want wat was een maalschap dat eeuwen had bestaan anders dan een coöperatie in beheer en exploitatie van gronden.

+++